Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (I)

De oudste berichten, welke de historie geeft over Zandvoort, zijn van betrekkelijk jonge datum. De 13e eeuw, waarin de meeste parochies van Kennemerland al bestonden, bewaart het diepste stilzwijgen over dit zeedorp. In 1304 verscheen plotseling Witte, Heer van Haamstede, bij Zandvoort op het strand en plantte er de banier met de rode leeuw van Holland op het duin. Maar van een parochiekapel uit die tijd is in de geschiedbronnen geen spoor te vinden. Toch is het waarschijnlijk, dat het zeedorp als nederzetting van een armelijke vissersbevolking toen reeds lang bestond.

Men mag veronderstellen, dat de opkomst van Haarlem in de 13e eeuw dit dorp deed ontstaan of ten minste zijn bloei heeft bevorderd. Zandvoort betekent slag of zandweg (voort of vaart komt van varen = reizen of trekken). Het binnenland had behoefte aan zeevis; het pad via Overveen naar zee was sedert eeuwen de weg waarlangs de „botlopers" hun waar naar het binnenland brachten. Vermoedelijk zal dit pad zijn naam aan het dorp gegeven hebben, of liever, de kleine nederzetting heeft zich langs deze weg gevormd.

Tot 1949 gebruikten de Hervormden de oude parochiekapel van vóór de Reformatie. In dat jaar werd deze vervangen door de tegenwoordige kerk; de toren alleen bleef. Deze kapel had alle tekenen van oudheid. Maar Pastoor l'Ami, die in 1851 als eerste pastoor naar Zandvoort kwam, heeft bij de bouw van zijn nieuwe kerk merkwaardige ontdekkingen gedaan, waarmee hij trachtte te bewijzen, dat op de plaats van de tegenwoordige parochiekerk in de vroege Middeleeuwen een oudere kapel heeft gestaan.

Hij vertelt, zonder de bron te vermelden, dat de Bisschop van Utrecht de eerste kapel te Zandvoort liet bouwen in de elfde eeuw. In de dertiende eeuw werd deze vervangen door de tegenwoordige kerk, die in gewijzigde vorm in handen der Hervormden is. De nieuwe kapel stond ruim 200 Nederlandse ellen meer zeewaarts. Deze „oudste oorkonden" bewijst hij op de volgende wijze. Bij het graven naast zijn kerk vond hij stukken kroonlijsten en vloertegels, die niet van gebakken steen, maar van natuursteen waren. Ook vond hij munten in zeer vergane toestand: één ervan droeg, volgens hem, een jaartal uit de elfde eeuw. Maar op de 2de Augustus 1860 vond hij, 's middags om 4 uur, bij het graven „een zeer grote menigte doodsbeenderen, geregeld gestapeld, in een vierkante diepte en breedte, van een Amsterdamse roede. De doodshoofden waren om zoo te spreeken met de oogen oostwaarts geplaatst. Het gebeente der volwassenen was van een zeer grote gestalte''. De beenderen vond hij juist naast de kerkgrond; hij begroef ze opnieuw in het domein van de kerk en droeg de volgende morgen een H. Mis op tot zielerust van deze overledenen.

Dit is m.i. een sterk bewijs, dat op deze plaats een oud heiligdom heeft bestaan. Tot aan de franse tijd, werd er alleen in en rondom de kerken begraven. Zolang de kerken katholiek waren, was het gebruik om de gelovigen te begraven met het gelaat naar het altaar, dat in het Oosten ligt en de priesters in het koor met het gelaat naar het volk. Op onze moderne kerkhoven bleef dit gebruik in zoverre bestaan, dat de overledenen met de voeten naar het kruis gericht zijn en de priesters in tegenovergestelde richting. Onze kerkhoven zijn niet meer „georiënteerd", maar de oude kerken waren dat altijd, d.w.z. zij waren met het koor naar het Oosten gericht. Het vinden van deze naar het Oosten gerichte schedels is dus een degelijk bewijs voor het bestaan van een oudere kerk daar ter plaatse.

Zandvoort zou in dit geval een grote tegenstelling met de andere dorpen aan de kust vormen. De kustlijn van Nederland heeft zich in de Middeleeuwen niet onbelangrijk naar het Oosten verplaatst, hier y daar zelfs een halve kilometer of meer. De dorpskerk van Scheveningen verdween met talrijke huizen in de golven. Het oude Petten onderging hetzelfde lot bij de St. Elisabethsvloed van 1421. Berkhey bij Wassenaar en het oude Huisduinen gingen geheel teniet en langs heel de kustlijn leeft de overlevering van de zege der zee. Zandvoort maakt tenminste voor de vroege Middeleeuwen een uitzondering; daar verplaatste het dorp zich in die tijd naar het Westen. C. H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (II)

3

Eerst uit de 15de eeuw zijn enige historische feiten over het oude zeedorp bekend.

De kerk van Zandvoort was toegewijd aan de H. Agatha en de H. Adrianus. De eerste patroonheilige heeft haar feest op 5 Februari: St. Adrianus wordt gevierd op 8 Sept. De kerk van Zandvoort was slechts 'n kapel van de Grote Kerk te Haarlem. Tot de St. Bavo behoorden de kapellen van Heemstede (O.L. Vrouw Hemelvaart), Schoten (O.L. Vrouw), Berkenrode (H. Agatha), Tetrode (S. Quirinus), Spaarnwoude en Aelbrechtsberg (nu Bloemendaal). Hieruit blijkt, hoe eerbiedwaardig de parochie Haarlem was, en vervolgens hoe arm en onaanzienlijk al deze dorpen, meestal op arme gronden gelegen, tot in de moderne tijd gebleven zijn.

Het staat niet vast in hoeverre de parochiekapel te Zandvoort, zich van een gewone parochiekerk heeft onderscheiden. Er waren n.l. talrijke parochiekapellen, die het recht van begraven en dopen bezaten. Heemstede kreeg eerst in 1601, toen de kerk reeds voor de katholieken gesloten was, het recht van begraven. Het laat zich aanzien, dat Zandvoort dit recht, om de verre afstand van de hoofdkerk, reeds vroeger moet gekregen hebben: dze veronderstelling wordt met vrij grote zekerheid bevestigd door het vinden van een voormalige begraafplaats in 1860.

Zandvoort was dus niet in staat een eigen pastoor te onderhouden. Nadere bijzonderheden hieromtrent verschaft ons het onderzoek naar de financiële draagkracht van het dorp, dat op het einde van de 15de eeuw door commissaren van het Bourgondische Hof werd gehouden. Dit onderzoek wordt genoemd „Informacie op 't stuck der Verpondinghe" (verponding = belasting). Wat blijkt nu uit deze „Informacie''?

In de tijd van Karel de Stoute bezat het dorp nog 100 haardsteden. Daarna trad een tijdperk van onrust in. Hoekse kapers deden herhaaldelijk aanvallen op de kust. Daarna kwam het oproer van het kaas- en broodvolk. Om de opstand te bedwingen, landde een klein leger op bevel van Albert van Saksen, de gevreesde stadhouder der Bourgondische vorsten, aan de Hollandse kust. Op Zondag 12 Mei 1492 vertrokken 1250 man van Noordwijk over het strand naar Zandvoort. De ruwe soldaten verspreidden schrik en angst overal, waar zij doortrokken. Op die Zondagmiddag werd Zandvoort zwaar gebrandschat en geteisterd, terwijl het krijgsvolk zijn strooptochten voortzette tot voor de poorten van Haarlem. 's Maandags verrok het leger naar Wijk aan Zee.

De 23ste Mei 1496 moesten de notabelen van Zandvoort voor de „Heren" verschijnen om verslag uit te brengen over de toestand van hun dorp. In de commissie zaten o.a. Jacob van Almonde, Philips Ruichrok van de Werve en Jan Stalpert. Aan 't hoofd van de Zandvoortse commissie stond de kapelaan, Heer Claes, oud 46 jaar, die bij vergissing pastoor genoemd wordt. Met hem verschenen Daniël van den Boekhorst, schout, oud 26 jaar, Jan Verdel, oud 50 jaar, Meeus Jacobsz. oud 46 jaar, Gijsbrecht Meeusz, oud 40 jaar, de laatste 4 schepenen van Zandvoort.

4

Zoals overal, hadden ook zij allerlei jammerklachten over hun dorp. Zij stonden immers op 't matje voor de belasting. Zij hadden nu maar 50 haardsteden meer en ten tijde van den overleden Hertog Karel wel 100. Over hun nering wisten zij te vertellen dat zij „hem behelpen met ter zee cabelliau, schelvisch ende andere visch te vangen; oock mede zoo hebben zij een weynich schepen, die ten harinck varen, zonder hooger off meerder neringhe te hebben". Hun bedrijven waren wel de helft minder als in de tijd van Karel. In de vorige zomer (1495) was de helft van de bevolking gestorven bij de „groote pestilencie" (= pest). Maar in t bijzonder „mette oorlog van Kaseinbroot" waren zij beroofd, gevangen genomen en op rantsoen gesteld. En in de oorlog om Utrecht, Rotterdam en Montfoort hadden zij gedurende 9 weken 100 soldaten in hun kleine dorp gehad.

In 1514 werd er een nieuwe Informacie gehouden. Op de 29ste Augustus verschenen de afgevaardigden van Zandvoort te Haarlem. Dit waren „Heer Dirck Claesz, capellaen, oud 30 jaren, Joost Jansz. van Geervliet, oud 42 jaren, schout Pieter Jacobsz, oud 58 jaren, Lambert Gerritsz, oud 48 jaren, schepenen en Gijsbrecht Meeusz., oud 62 jaren, kerkmeester.

Zij hadden 76 haardsteden; 21 huizen stonden leeg, 5 waren er afgebroken; in één woonde de onderpriester; 10 of 12 jaar te voren waren er wel 120 of 124 huizen, maar „dit compt overmits de sterfte ende datter veel verdronken zijn". De kapelaan verklaarde, dat ze onder de kerk van Haarlem stonden en zoals hij van zijn voorganger vernam, waren er 200 communicanten (hij was dus nog niet klaar gekomen met zijn huisbezoek).

Van de accijns op bier trok het dorp 130 Rijnse guldens; andere accijnzen werden niet geheven.

Tot de dorpslasten behoorde het volgende. Zij moesten de Heer van Brederode, hun ambachtsheer, de beste vis leveren „van den kabeljauw, naast onzen vrouwenvisch"; vervolgens „vier schelvisschen en acht schollen". De leveringsplicht werd verpacht aan één bepaalde visser voor 18 of 20 nobelen.

Zij hadden slechts 10 pinken en 12 haringschepen, die te Haarlem thuis behoorden (dit betekent wellicht, dat de eigenaars in Haarlem woonden) en dat er in het dorp geen ander land was dan twee krochten, die omstreeks 3 morgen groot waren, die verstoven van de duinen. Behalve deze twee krochten van particulieren was er nog één krocht van de kerk.

Zo luidde het verslag van de Zandvoorter vissers. Al moet heel dit verslag met een korreltje zout genomen worden, toch geeft het een droevig beeld van het harde bestaan van dit vissersvolk. Hierin konden de inkomsten van strandjutterij en stroperij niet veel verbetering brengen. Nog één kapelaan is ons bekend uit de tijd van vóór de Reformatie, het was Boudewijn Doense, die in 1540 verlof kreeg om zijn testament te maken.

C. H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (III)

5

Van de Zandvoortse kapel van vóór de Reformatie valt zeer weinig te vertellen. Henricus The en zijn huisvrouw Anna Alardsdochter gaven de helft van hun na te laten goederen aan de kapel van Zandvoort en de vier bedelende Orden te Haarlem. Dit is de enige schenking ten voordele van deze kerk, die staat opgetekend.
Uit deze periode is nog één gedachtenis over; dat is de torenklok met het volgende randschrift: **Jhesus - es - mi - den - naem - ghegeven - int - jaer - ons - heren - M.C.C.C.XCIII (1493).** Deze klok, uit echt middeleeuwse devotie genoemd naar de Zoete Naam, luidt nog altijd over Zandvoort en bewaart de herinnering aan een tijd, dat heel Zandvoort zich hier om het ene altaar verenigde.

DE REFORMATIE.

Reeds vroeg vertoonde zich in dit afgelegen dorp de eerste verschijnselen van Lutheranisme. Het was de 3e April 1531, dat de Regering van Haarlem een gebod uitvaardigde, „dat geen inwoonders of poorters sullen gaan horen naer de praedicatie, doordien veel questie komt over 't seggen: gij luyteranen, gij papisten, en andere woorden". De 20ste April 1532 zag het stedelijk bestuur van Haarlem zich andermaal verplicht een dergelijk verbod uit te vaardigen. Het is dus duidelijk dat er reeds in die tijd predikers van de nieuwe ideeën waren. Zandvoort ging nochtans later niet in zijn geheel over tot de Reformatie. Het is eigenaardig, dat bijna alle zeeplaatsen uit het voormalige Bisdom Haarlem (= Holland ten Noorden van Leiden) vrij sterk aan het geloof der Moederkerk hebben vastgehouden. Wijk aan Zee, Huysduynen en Egmond aan Zee bleven bijna geheel Katholiek. In Zandvoort bleef een beduidende minderheid. Misschien is dit verschijnsel wel hieraan te wijten, dat de vernieuwende geest van Trente onder bisschop Godfried van Mierlo reeds ver gevorderd was, alvorens de Revolutie van 1578 de kerkelijke organisatie vernietigde. Het Kapittel bleef clandestien voortbestaan en nam de organisatie van de zielzorg op zich. De kustplaatsen in Zuid-Holland, zoals Katwijk en Scheveningen, waren reeds in 1572 tot de Reformatie overgegaan. Daar ging het Katholicisme bijna geheel te niet en deze vissersplaatsen werden, tot op onze tijd, steunpunten van orthodox Calvinisme.
Zo goed als nergens was het de meerderheid, die zich van de kerkgebouwen meester maakte en de Reformatie invoerde. Op de meeste dorpen was het een zeer geringe minderheid, die beneden de 10% bleef. Behalve een uitgesproken groep „pausgezinden" was er op de meeste plaatsen een grote groep die wel in sterke mate anti-spaans was, maar toch in het uiterlijke veel van de oude godsdienst behouden had. Het is deze groep die, door gebrek aan priesters van Sacramenten en Kerk vervreemd, vooral na 1600 in grote getale de gereformeerde kerken ging bevolken.

6

De oude fondsen van kerk en H. Geest (= armbestuur) waren door de nieuwgezinden in bezit genomen. Alleen zij, die van den „rechten gelove" waren, of de Reformatie waren toegedaan, konden daarvan trekken. Deze fondsen waren de enige bron voor de sociale zorg voor de armen. Aldus zijn velen, zoals elders, uit nood de zware gang naar de ontluisterde parochiekerk gegaan.
In de omgeving van Haarlem was de belangstelling voor de Reformatie zeer gering. In Heemstede werd de kerkruïne door de even felle als rijke Adriaan Pauw eerst tegen 1630 voor de protestanten hersteld; Bloemendaal kreeg een gereformeerde kerk.
Dat de Reformatie in Zandvoort wat meer succes had dan in de laatst genoemde dorpen, blijkt uit het feit, dat er in 1586 de eerste predikant kwam in de persoon van Johannes Marcus, die er stierf in 1611. Toch werd de oude kerk, die bij het beleg van Haarlem was verwoest, eerst in 1618 op 's lands kosten weer onder dak gebracht. Het priesterkoor werd toen definitief afgebroken. De toren, die vóór die tijd veel hoger was, werd gerestaureerd en van een slaguurwerd voorzien. Uit beschrijvingen is bekend, dat de kapel aan de zuidzijde later werd ingericht tot begraafplaats van de ambachtsheer. Overigens ontbreken ons alle bijzonderheden, want deze middeleeuwse kapel werd in 1848 geheel afgebroken en vervangen door de tegenwoordige kerk die, zoals een schrijver uit die tijd zegt: „door keurige netheid en eenvoudigheid uitmunt".
Sedert 1578 waren de katholieken zonder priesters en Sacramenten. Zij bleven in zoverre met de oude parochiekerk verbonden, dat zij er hun kinderen moesten laten dopen en er hun huwelijk moesten sluiten, maar deze doop- en trouwdwang zal in Haarlem en omgeving om de sterke roomse meerderheid niet zo lang bestaan hebben, als b.v. op de Zuid-Hollandse eilanden, waar nog in 1620 de kinderen van katholieken voorwaardelijk door rondzwervende priesters werden overgedoopt. Van de trouwdwang bleef tot lang in de 17e eeuw de verplichting om de bannen in de kerken te laten afroepen.
De kerk en het kerkhof daaromheen bleef de gemeenschappelijke begraafplaats voor rooms en protestant tot in de vorige eeuw. De priester verrichte de liturgische begrafenis in het sterfhuis, waarbij drie schepjes gewijde aarde in de kist werden gedaan. Deze ceremonie bleef in Holland voortbestaan, ook toen de katholieken in de vorige eeuw eigen kerkhoven gingen aanleggen. C.H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (IV)

Het is niet gemakkelijk, een juist beeld te scheppen van de toestand der Zandvoortse katholieken op het einde der 16de eeuw. Natuurlijk hebben de ijverigsten onder hen contact gezocht met Haarlemse priesters, die altijd in de stad zijn blijven wonen en er een kleine kring van getrouwen in het dienste geheim om het huisaltaar verenigden.

De eerste priester, van wie enige relatie met Zandvoort bekend is, was pater Arnoldus de Wit. Hij was in 1582 te Leeuwarden geboren; maar het gezin moest spoedig na zijn geboorte om het geloof naar elders verhuizen. Zo kwam de familie te Haarlem, waar Arnold in zijn jongensjaren de bescherming genoot van het klopje Anna Jans, die „verscheide knechjes heeft gehad, die zij voorthielp tot een goed ambacht". Zij heeft hem gesteund in zijn studie voor het Priesterschap „soodat hij een waerdich dienaar Gods gheworden is ende veel goets gedaen heeft in de H. Kercke, 't geen haer grote blijtschap geweest heeft".

Hij studeerde aan de Keulse Universiteit, werd daar opgenomen in het Minderbroedersklooster „ad Olivas" en vestigde zich spoedig na 1612 als priester te Haarlem. Hij beschrijft zijn zendingsarbeid in de voormalige bisschopsstad als volgt:

„Herhaaldelijk werd ik daar vervolgd en vogelvrij verklaard. Voortdurend zaten de gerechtsdienaars mij op de hielen. Bij een godsdienstplechtigheid op Kerstmis in het jaar 1638 werd ik overvallen, maar ik ontkwam door met groot gevaar over schuttingen te springen......". Op een andere keer in 1638 was hij minder gelukkig, daar hij in zekere nacht aan het altaar overvallen en gevangen genomen werd. Slechts tegen een grote losprijs werd hij door de katholieken vrijgekocht.

Hij zwierf rond door heel Kennemerland. In Zandvoort was hij de tweede, die sedert de Reformatie een preek hield. Hieruit blijkt, dat het zeer moeilijk was om te Zandvoort in het geheim bijeen te komen. Het dorp had een sterke meerderheid die de Reformatie was toegedaan en er waren geen eenzame hoeven in het groen verscholen. Tijdgenoten van pater de Wit klagen dan ook over de hevige vervolging in Zandvoort.

Van 1637—1643 vervulde Cornelis Hasse „het kapelaanschap" van Zandvoort, zoals deze functie nog altijd door het Kapittel genoemd werd. De 22ste Januari 1643 overleed hij in de bloei zijner jaren. Van hem schrijft 't klopje Catharina Jansdr.: „een godvruchtig priester Gods, cappelax van Haerlem, bediende sijn officie seer getrou met een grote liefde, was bovenmate trooslich ende behulpsaem tot den armen, sijn selven naent noch dach spaerende, geene vuile noch vierighe siekten ontsiende, niet alleen in de stadt, maer ook daer buyten onder die arme zeelieden te Zantvoort; alst regende ende tempeest waer, dat sij niet costen ter zee vaeren, dan trok hij daer naer toe, daer comende druipende van 't water ende bevende van coude om aldaer die menschen mede te delen 't Goddelicke woordt ende 't gebruik van de H. Sacramenten...... Sijn Eerwaerde heeft hert ghelopen met een grote liefde tot de eere Gods ende salicheyt sijns evennaesten; in een corte tijd veel tijd vervult. Is godvruchtichlijk in den Heer gerust, gebruict hebbende met devotie alle de H. Sacramenten, met grote droefheyt van sijn schapen, die soo'n getrouwen herder verloren hadden, van de priesters die soo'n onderdanigen, ghewilligen, arbeidenden medebroeder mosten ontberen, van sijn vriende die nu gewt weeren de seut ende eer van haer geslacht. (Haarl. B. 15, 335).

Tot zijn opvolger werd in het Kapittel van 24 Januari 1643 benoemd Cornelis Heyn (of Heynius). Deze vroeg in 1646 ontheffing van de „cura Santocortiana", omdat de verre tocht door de duinen hem te zwaar was. Hij werd er echter niet van ontheven, maar andere kapelaans zouden hem helpen. Vermoedelijk was hij dus ongesteld. In 1647 herhaalde hij zijn verzoek. Toen werd het ingewilligd: hij moest het inkomen van het kapelaanschap, zestig gulden jaarlijks in handen van het Kapittel stellen. Spoedig daarna stierf hij.

Deze kapelaans woonden en werkten dus in de stad, maar waren ook belast met de zorg voor Zandvoort, waar zij nu en dan heengingen, om aan huis te dopen, te „bearden" en de laatste H.H. Sacramenten toe te dienen. Van een wekelijkse H. Mis zal geen sprake geweest zijn. Ook zal een vaste schuilkerk vóór 1650 niet wel mogelijk geweest zijn. Veel beter dan Zandvoort leende de wildernis van Aerdenhout zich voor geheime bijeenkomsten. In 1628 kocht Frans de Kies er de hofstede „Boekenrode". Vermoedelijk heeft toen reeds Josef de Kies van Wissen, een familielid van hem en pastoor in de Koksteeg op „Boekenrode" de H. Mis opgedragen voor zijn familie en katholieken uit de omgeving.

In 1640 kreeg de zielzorg van uit „de wildernis" vastere vorm. In dat jaar kocht Cornelis Frans van der Wiele, brouwer in „de Forluyn" te Haarlem, de Voorkoekkoek en Achterkoekkoek. Dit is het gebied in Heemstede en Aerdenhout tussen de waterleiding en „Boekenrode". In 1654 werd de Koekkoek in tweeën gescheiden door het graven van de Leidse Vaart. De Voorkoekkoek was het tegenwoordige „Ipenrode", de Achterkoekkoek „Koekkoeksduin". Aan dit gebied waren verschillende boerderijen verbonden. Cornelis van der Wiele de brouwer- landheer had een zoon, die priester was. Na de dood van bovengenoemde Heynius werd deze Pieter van der Wiele, die nog maar 24 jaar oud was, het „kapelaanschap" van Zandvoort opgedragen. Op verzoek van zijn vader mocht hij zich in „de Koekkoek" vestigen en daar bijeenkomsten houden. Aldus staat er in de akten van het Haarlemse Kapittel.

Nog altijd ligt in de Koekkoek het oude huis, dat eenmaal als geheime bidplaats voor de katholieke omgeving dienst deed. De Heemsteders kwamen er over een zandpad, dat nu de Van Merlenlaan is. Ook de Zandvoorders zullen een duinpad naar de Koekkoek gehad hebben, maar dit is mij niet bekend.

Het kerkhuis is zichtbaar vanuit de trein. Men ziet het aan de bosrand van Koekkoeksduin en enigszins verscholen achter de eerste bassins van de waterleiding, als men uit de richting Heemstede naar Leiden spoort. In het gebouwtje is nog de overhuiving van het altaar. Deskundigen maken uit de zware constructie van de kelder op, dat het gebouw een brouwerij is geweest. Dat deze brouwer hier aan de voet van het waterrijke duin een dependance had is niet vreemd. Deze brouwerijen met annex-gelagkamers waren bijzonder geschikt voor „paepsche vergaederingen". Wanneer door de uitgezette wachtposten onraad werd gesignaleerd, werd het altaar met toebehoren haastig opgeborgen, terwijl de kerkgangers zich als herbergbezoekers gedroegen, en de priester mengde zich onder hen. C.H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (V)

9

Het valt niet met zekerheid te zeggen, hoelang Pieter van der Wiele vanuit de Koekkoek Zandvoort bediend heeft. Hij werd in 1653 lid van het Haarlemse Kapittel, maar hij deed in 1659 afstand van het kanonikaat, omdat hij geen theologische graad wilde behalen.

Toen zijn vader aan het Kapittel had verzocht, dat er (roomse) „vergaderingen" op zijn hofstede zouden mogen worden gehouden, had hij ten antwoord gekregen, dat hij zich in dezen te verstaan had met de plaatselijke pastoor. De plaatselijke pastoor nu was Gerlach Ingels, die tussen Vogelenzang en Hillegom woonde. Daar begon zich reeds een vaste missiestatie te ontwikkelen. Pastoor Ingels zag ongaarne dat de boskapel in de Koekkoek het Noordelijk deel van zijn statie tot zich trok. Een en ander gaf in 1650 aanleiding tot klachten bij het Kapittel.

Deze bijeenkomsen wekten ook verzet bij de hervormde regering. De baljuws hadden de taak „paepsche vergaderingen te achterhalen, te verstoren en de schuldigen te beboeten. Blijkbaar gebruikten ook de katholieken uit deze omgeving tegenover de baljuw het veel beproefde rinkelende middel, om hem over te halen tot het oogluikend toelaten van HH. Diensten. Maar in 1654 kon de baljuw niet ontkomen aan het bevel van het Hof van Holland om in de volkomen katholieke duinrand de bijeenkomsten te storen. Op de 9e Juli 1654 verklaarde hij aan het Hof, dat hij zijn uiterste best had gedaan om de plakkaten tegen de Pausgezinden ten uitvoer te brengen. Hij had hen gewaarschuwd, dat zij zich van bijeenkomsten moesten onthouden en aan het einde van zijn verdediging schrijft hij: „ondervonden hebbende eenige bijeencompste, edoch van geen groot getal menschen in de Vogelenzang ende tot Velsen gehouden te werden, mij derwaerts datelijck vervorscht, stooringe daerover gedaen ende de presenten in de boete geslagen". De aanwezigen werden dus beboet. Deze boeten beliepen in die tijd 300 gulden per dienst. Het is niet duidelijk of deze vergadering in de Koekkoek, dan wel tussen Hillegom en Vogelenzang werd gehouden.

In 1652 verkochten de Van der Wiele's de Heemsteedse Voor-Koekkoek (Ipenrode), maar tot 1718 bleef de Achter-Koekkoek het bezit van de familie. Wellicht zullen er tot in de 18e eeuw in de Koekkoekskapel HH. Missen gedaan zijn.

Ongetwijfeld hebben de Van der Wiele's veel verdiensten gehad voor de katholieken van deze streek, met name voor die van Zandvoort. Onder Pieter van der Wiele zal vermoedelijk na 1650 in Zandvoort een eigen huiskerkje in gebruik genomen zijn, aangezien de houding der protestanten iets dragelijker werd.

Het Zandvoort van die dagen, zoals Pieter van der Wiele het heeft gekend, leeft nog voort in de talrijke schilderstukken, die Frans Hals, zijn stad- en tijdgenoot van Zandvoortse typen heeft nagelaten. Het zijn meest kerngezonde, glunderende vissersjongens en meisjes, met de visben op de rug, of het haringkuipje op het hoofd, zoals hij ze zag langs het duinpad of in de straten van Haarlem. Ook heeft hij deze geschilderd in Zanvoort, want meestal ziet men op de achtergrond het kerkje met wat armoedige huisjes of een glimp van het strand. 10

Pieter van der Wiele was een aristocraat. Dat ziet men op het fraaie conterfeitsel, dat de Haarlemse schilder, Dirck de Bray, van hem vervaardigde. Het toont ons de priester volgens de noodzakelijke mode van toen in lekenkostuum: een gebedenboek houdt hij in de linkerhand, de rechterhand houdt hij opgeheven met een betogende gestie van de vingers. Lang krullend haar omkranst zijn vriendelijk gelaat. Dit portret, dat zich in Osnabrück bevindt, is van 1666; maar in de Albertina te Weenen is een portret van Jan de Bray, broer van Dirck; daarop is de priester afgebeeld op 30-jarige leeftijd (uit Haarl. B. 49, 163).

Batavia Sacra noemt Steven van der Werve als eerste kapelaan van Zandvoort na vn der Wiele. Op de priesterlijst van Josef Cousebant (1688) wordt van hem gezegd „dat hij die arme vissersgemeente op eigen kosten en met grote ijver geestelijk en stoffelijk voedt". H. B. 5, 105). Steven van der Werve was te Haarlem uit een „Burgemeesterlijk geslacht'' geboren. In 1700 werd deze pastoor in de statie van St. Bavo (Achterstraat) te Haarlem; hij was geruime tijd secretaris van het Kapittel en overleed als pasoor van de „Maagden in de Hoeck" de 2e April 1719. Batavia Sacra noemt na hem nog: Lucas Ahuys, een Amsterdammer, later pastoor in zijn vaderstad en een fel aanhanger van de jansenistische partij. Hij is ongetwijfeld de laatste Haarlemse kapelaan die „het kapelaanschap" van Zandvoort bekleedde, want hij noteerde op 9 December 1696 het laatste Doopsel. Daarna werd Zandvoort een deel van de nieuwe statie Overveen.

Batavia Sacra noemt na hem nog Cornelis Krys, Gijsbertus Lap, en Johan Brandijn. Deze opsomming komt niet overeen met het doopboek; dit laatste is echter het authentieke document. Van Krys is bekend, dat hij later de Jansenistische partij met hart en ziel was toegedaan. Hij behoorde tot een van de rijkste Amsterdamse families. Onder deze gepruikte heren had de partij nog al aanhang. Lange tijd woonde hij op zijn familiegoed Oud-Myle buiten Amsterdam.

Zijn testament is curieus om te lezen. De 3 armenkantoren erfden zijn pakhuizen „Schottenburg" en een woonhuis; o.a. moesten zij daarvoor jaarlijks „een ton goede soute vis ofte labberdaen en honderd pond kaas'' sturen naar de nonnen van Cranenburg. „Aan Christine Gerrits mijn Klopjen, die nu acht en twintig jaren bij mij gewoont, en met groote liefde, ook veele jaren zonder loon te genieten, mij gediend heeft, maak ik voor eerst een dubbelden rouw van alles, bestig goed". Ook het overige vrouwelijke personeel van Oud-Myle werd in een „dubbele rouw" gestoken; Jan de tuinman kreeg „een zwarte droyette rok en broek, met een deensche overtreksel of pij, een paar nieuwe swarte kousen, nieuwe schoenen en hoedt". In diepe droefheid hebben zij de rijke suikeroom de 2e October 1720 uitgeleide gedaan naar de Oude kerk.

Bij de inboedel was ook het origineel portret van „zalige Dirk Oom van der Eem'', martelaar van Gorcum. (H. B. 30, 145).

C. H. pr.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (VI) *11*

In de omgeving van Zandvoort was een grote vraag naar vis. Haarlem had een katholieke bevolking van meer dan 30 %, die streng de vastenwet onderhield, terwijl ook onder de protestanten, vooral onder de beter gesitueerden, veel vis op tafel kwam; in den beginne werd zelfs door talrijke protestanten de vastenwet nog onderhouden.
Dit alles heeft niet kunnen voorkomen, dat Zandvoort geen rijke handel had. Wijk aan Zee, dat oorspronkelijk veel groter was, leed aan hetzelfde euvel. Telkens kwam de armoede van deze twee dorpen in het Kapittel van Haarlem ter tafel. In 1673 werd er besloten de beide staties hulp te verlenen. In 1717 besloot het Kapittel om de gevel van de huiskerk te Zandvoort, die met de storm van 1 September ernstig was beschadigd, op haar kosten te herstellen.
In 1663 heeft Agneta van Akersloot, geestelijke dochter te Haarlem, in haar testament de gasthuizen te Wijk aan Zee, zowel als te Zandvoort zeer mild bedacht. Het aandeel van Zandvoort was 5432 gulden. Op haar sterfdag (7 Januari) moest jaarlijks tot hare gedachtenis aan de bewoners der beide stichtingen „een recreatie van een pintie wijn met een half conijn" geschonken worden. De handelwijze van dit roomse klopje is onverklaarbaar, als men bedenkt, dat zo goed als alle liefdadige instellingen waren geprotestantiseerd, d.w.z. dat alle roomse armen daarvan waren uitgesloten en dat alle gebeden en lezingen er verricht worden volgens de gebruiken van de heersende kerk. Het legaat geeft vermoedens, dat men in 't Zandvoortse gasthuis met deze voorschriften nog al royaal geweest is.
De armoede van Zandvoort verergerde nog op 't eind van de 18e eeuw en de welvaart ging in de franse tijd zó aan 't ebben, dat de schrijver A. Loosjes in 1804 te Zandvoort „een hoop schreeuwende en bedelende jongens en meisjes" ontmoette, die de vrouwen op hun aanhouden eenige duiten toewierpen." Hij wist niet beter, of dit gebedel was „een aangeboren eigenschap van onze zeelui en strandbewoners, evenals het snoepen van lekkernijen''. In een rapport van Lodewijk van Holland is te vinden, dat de Wijkers „bijna dagelijks met gehele zwermen in de Beverwijk en daar omstreeks rondlopen om hun brood te bedelen". Om de nood onder het zeevolk tegen te gaan, moest er in Mei 1804 te Amsterdam een collecte worden gehouden ten bate van Wijk aan Zee en Zandvoort.
De slechte sociale toestanden, waardoor deze mensen voortdurend kwamen tot stroperijen en strandjutterij, de geregelde handel in de stad, de afwezigheid van een eigen priester, al deze factoren waren oorzaak van een kwijnend godsdienstig leven. Gemengde huwelijken zijn er in tegenstelling met andere dorpen in de omtrek, sedert lang geweest. De ijverigste katholieken zullen om de afwezigheid van een eigen priester gemakkelijk Zandvoort verlaten hebben. In 1839 was het dorp zó gedecatholiseerd, dat er nog slechts 14-15 % de Moederkerk aanhing. *12.*
Een kleine verbetering ten goede kwam er in 1697 bij de oprichting van de statie Overveen. De stichter was Arnold Hodenpijl, zoon van een oud-adellijk Delflands geslacht, dat zes schuine balken van goud en rood in zijn wapen voert. De parochie Overveen bezit nog steeds het geschilderde portret en de miskelk met wapen van deze priester-edelman. Hij was geboren te Rijswijk en studeerde te Keulen. Hij overleed 9 Augustus 1710.
De statie werd opgericht, opdat de katholieken buiten de stad en in Zandvoort ook 's nachts konden worden bijgestaan, als n.l. de stadspoorten waren gesloten. De vicaris Pieter Codde schrijft in 1707 van Overveen: „Dat is die plaats in Holland, welke zeer dicht gelegen is bij de stad Haarlem, van waaruit de priesters naar best vermogen de inwoners van gezegde plaats verzorgden. Maar opdat men voor hen en tegelijk voor die van het dorp Sandvoort en van het dorp Bloemendaal en andere nabijgelegen plaatsen, waar veel armen zijn, een meer volledige en bestendige bediening zou hebben, is deze statie gesticht."
Pastoor Hodenpijl bouwde het kerkje aan de Zijlweg. Het mocht niet het voorkomen hebben van een kerk; dit was door de plakkaten verboden. Het kreeg het uiterlijk van een schuur en was vastgebouwd aan het huis van de pastoor.
Er bestaan onjuiste jaartallen omtrent de stichting van Overveen. De doopboeken laten ons echter geen twijfel: 9 December 1696 werd het laatste Doopsel door Ds. Ahuys „pastor in Santvoort'' opgetekend; 20 Februari 1697 begon Arnold Hodenpijl het register van Overveen. Hiermede was dus het eeuwenoude „kapelaanschap van Zandvoort" van Haarlem op Overveen overgedragen.
Het kerkje van Zandvoort bleef bestaan; om de 3 weken ongeveer ging de pastoor of kapelaan van Overveen er een H. Mis opdragen. Ook kwam hij meestal met het Kerstfeest en altijd als het feest van St. Agatha in de week viel. Ná de H. Mis werd er 's Zondags Catechismus gegeven. Met Pasen en Kerstmis kwam hij 's avonds te voren en gaf dan gelegenheid om te biechten.
De pastoor van Overveen beheerde persoonlijk de goederen van Zandvoort en Overveen. In 1801 kwamen er te Overveen z.g. „kerkmannen" voor het beheer der Overveense bezittingen, maar het beheer over de goederen van kerk en armen te Zandvoort hield de pastoor aan zich, terwijl hij alleen verantwoording aflegde aan het Kapittel. C. H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (VI) 13

De Zandvoorters waren geen trouwe aanhangers van de statie Overveen. Lang niet iedere Zondag kregen zij te Zandvoort een H. Mis, maar op de andere Zondagen was de tocht naar Overveen door de duinen te ver. Sommigen bezochten de staties Berkenrode en Vogelenzang. De visventers maakten gebruik van de talrijke staties in de stad. Ook de huiskapel van Duinvliet te Overveen kreeg veel toeloop van Zandvoorters. De „botlopers", die met de ben of „botte" naar Haarlem liepen, maakten gebruik van twee paden, één ten Noorden en één ten Zuiden van de Blinkert. Zij die het zuidelijke pad volgden, kwamen bij Duinvliet uit het duin; zij konden door deze buitenplaats gemakkelijk hun klanten in het zuiden van de stad bedienen.
In de 18de eeuw woonden er nog talrijke katholieken op de buitenplaatsen bij Haarlem, hoewel het maatschappelijk verval van de aanhangers der verdrukte Kerk toen in volle gang was. Ook de hofstede Duinvliet had sedert 1692 katholieke bewoners. Achtereenvolgens woonden er Claude Surmont van Vlooswijk (1692), zijn zoon Jacob (1721), Dirk Roest van Alkemade (1729) en zijn zoon Jacobus Theodoor (1757). Na de dood van de laatste in 1767, woonde er tot 1785 zijn weduwe Elisabeth bem van Moesenbroeck. In 1789 werd haar schoonzoon rans van Wijkersloot bezitter van Duinvliet. De meeste van hen waren ijverige Amsterdamse katholieken. Sedert lang hadden zij een huiskapel, waarschijnlijk reeds vóórdat de statie Overveen werd opgericht. Deze huiskapellen, oorspronkelijk door aanzienlijke heren ingericht, hebben de meest bedrukte tijden veel invloed gehad op het behoud van het geloof onder het landvolk in de omgeving. Maar toen de staties zich begonnen te ontwikkelen en vrij normaal parochieleven kwam, werden de huiskapellen overbodig en gaven aanleiding tot moeilijkheden. Zo ook deze huiskapel te Overveen. 14
De Zandvoorters kwamen gaarne in de huiskapel van Duinvliet. Als kinderen der zee, die bovendien zeer arm waren, voelden ze zich niet thuis in de nieuwe statie van het welvarende Overveen. Zij maakten een eigen onder-onsje op Duinvliet. Bovendien werden ze daar oudergewoonte na afloop op koffie en brood onthaald. Zo geschiedde het nog in vele andere huiskerken tot in de vorige eeuw.
In warme zomers was de visgeur in de kapel echter wel verre van aangenaam voor de gepruikte en gepoederde dames en heren van Duinvliet. Daarom bouwden zij een nieuwe kapel in hun bos. Gelegen op een duintje met beuken omkranst, is die plek nog goed te zien. Het was een houten kapel met stenen onderbouw. De familie nam plaats binnen de kapel, de deuren werden opgerold en de botlopers konden in Gods vrije natuur op banken de H. Dienst volgen. Dit pastoortje-spelen van de heren Roest beviel de pastoors van Overveen maar matig. Kon de priester, die ten dienste stond van de heren Roest, niet beter naar het arme Zandvoort gaan? Na enig heen- en weerschrijven werd deze aangelegenheid tenslotte in der minne geschikt.
Tegen de franse tijd werd de kapel ingericht tot theekoepel, later tot provisiekamer. De prachtige miskelk kwam door Margaretha van Wassenaar van Warmond, de vrouw van Theodoor Roest aan de kerk van Warmond. Deze kelk is gedreven in Louis XVI-stijl en draagt het alliantie-wapen van dit echtpaar (Uit 't Jaarboek van Haerlem, 1940, blz. 117). C. H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (VIII) 15

Pastoor l'Ami, die in 1851 te Zandvoort een zelfstandige statie moest stichten, heeft ons enige bijzonderheden nagelaten over de oude schuilkerk van Zandvoort. Hij vond geen aantekeningen, maar kreeg zijn inlichtingen van oude Zandvoorters, o.a. van Hendrik Bakkenhoven, Hein van der Valk, Wijntje van Velsen, Jobje Burger, de burgemeester J. van der Mey en de dorpsschoolmeester J. Koning. De kapelaan, die „pastoor'' genoemd werd, had een kamer aan de straatzijde. Achter die kamer waren twee smalle vertrekken, niet veel breder dan een gang, waarvan het ene als sacristie, het andere als biechtkamer dienst deed. Iedere huiskerk had een of meer biechtkamers; de Hollandse biechtstoelen-met-deuren zijn daar nog een practisch overblijfsel van. De andere helft van het gebouwtje was kerkruimte. Aan de Evangeliezijde was een soort optrekje, waar de bank voor de „kerkmannen" stond.
Achter het kerkje was één van de 4 vuilnisbelten van het zeedorp. Een reinigingsdienst was er niet, maar nog in 1790 werden de burgers gewaarschuwd, dat zij hun vuilnis moesten brengen o.a. „ten Noordoosten van de palen, geplaatst achter de Roomsche Kerk." Onder vuilnis was ook begrepen: „groom van visch, haar van geslachte varkens, zaagsel of afval van hout." (Gemeente-archief). De sfeer in het kerkje op warme zomerdagen behoeft daarom geen verdere beschrijving.
In het kerkje was een kostbare houten preekstoel in Vlaamse barok, omstreeks 1760 vervaardigd door J. Cressiant. Ook was er eencommuniebank van dezelfde kunstenaar. Bij de bouw van de nieuwe kerk in 1851 werden ze van de dikke laag verf en teer gereinigd. De communiebank, die voor de tegenwoordige kerk niet meer bruikbaar was, bevindt zich thans als lambrisering in de zaal der pastorie. Ook het oude altaarstuk, een geschilderd crucifix, bevindt zich daar. 16
Op de 3de Mei 1798 werd dit kerkje 's middags door de bliksem getroffen en het verbrandde gedeeltelijk. Te voren hadden de katholieken niets aan het gebouwtje mogen veranderen, maar het franse bewind met de ideeën van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap gaf hun de gelegenheid, om iets groots te ondernemen. Zij mochten een inzameling houden door Nederland tot een bedrag van vier duizend gulden. Jan Fulpse Burger, Willem Blom en Jeroen Leenderse Zonneveld, vermoedelijk de „kerkmannen", trokken er op uit, vergezeld van de protestantse bode of veldwachter, Jacob Draayer, die toe moest zien, dat alles eerlijk ging. Waarschijnlijk hebben zij alleen aanzienlijke families in Haarlem en omgeving bezocht. Het oude kerkje werd verbouwd en enigszins vergroot. Alle bijzonderheden over deze verbouwing ontbreken. Deze kapel van 1798 bestaat nog geheel. Het is nu Café Bluys in de Haltestraat.
Pastoor l'Ami veronderstelt, dat de kapelaans tot aan de oprichting van Overveen steeds in Zandvoort verbleven. Dit blijkt nergens. Bovendien was hun inkomen van zestig gulden zó gering, dat zij in de verste verte daar niet van konden leven. Zij zullen alleen in zóverre te Zandvoort verbleven hebben, dat zij er 's avonds heen gingen, als zij Zandvoort moest bedienen. Toen er nu een statie te Overveen werd opgericht, was dit niet meer nodig. De geestelijke van Overveen kon 's morgens vóór de H. Mis Zandvoort nog bereiken. Het was natuurlijk een tegenvaller voor de oude statie, dat het in het nieuw-opgekomen Overveen werd opgenomen. De nieuwe statie heette Overveen-en-Zandvoort. Arnold Hodenpijl, de eerste pastoor, verrichte met zijn kapelaan om beurten de HH. Diensten te Zandvoort. C. H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (IX)

Het was in het begin van de vorige eeuw dat Zandvoort door Haarlem werd „ontdekt"; men kwam n.l. tot het inzicht, dat het arme zeedorp behalve z'n vis nog andere aantrekkelijkheden had.
Het begon in 1824. Er vormde zich een comité tot aanleg van een straatweg. Prof. David van Lennep werd door enige Haarlemmers uitgenodigd om zijn advies te geven in deze aangelegenheid. Er moest een weg komen vanaf de Herenweg te Berkenrode naar zee. Vooral aan zijn bemoeiingen is het te danken, dat het armoedige zeedorpje uit zijn diep verval werd opgebeurd.
De afvoer van schelpen voor de kalkindustrie en vis werd er door bevorderd en de toegang naar zee was hiermede geopend.
Reeds in 1826 werd het Groot Badhuis gesticht en Zandvoort begon een menigte badgasten, — vooral Hollanders en Duitsers — te trekken. Geen wonder, want voor hen, die in alle stilte en ongedwongenheid alhier het grootse zeetoneel wensen te aanschouwen en herstel van gezondheid en krachten zoeken, verdient Zandvoort verre boven Scheveningen de voorkeur. Geen woeilge huishouding, geen luidruchtigheid, zo strijding met het doel van zulk een inrichting en zo onaangenaam voor de ongestelde lijder, geen steedse dwang ook, zal hem kwellen. En dat wordt door velen gewaardeerd; dat geeft bezoek en welvaart. Trouwens, een tochtje naar Zandvoort, om er enige uren in het genot der frisse zeelucht door te brengen, behoort ongetwijfeld tot de aangenaamste uitspanningen welke men van Haarlem uit kan genieten; want werkelijk is het een majestueus gezicht, dat men er van de hoge heuvelenrij over 't onbegrensde zeevlak heeft: dat ruisen der golven, dat rijzen en dalen bij eb en vloed, dat binnen slechts weinige uren het strand bij afwisseling verbreedt en versmalt: die vissersvloot wiegelend op het pekelveld, om er de zeevis te verschalken: die koopvaarders, met hun blanke zeilen en bevracht met 's werelds overvloed, dat alles en nog veel meer wekt u op." Aldus schreef Allan in zijn geschiedenis van Haarlem en omgeving.
Dezelfde auteur schrijft: „Daar de meer gunstige toestand van Zandvoort eerst van de laatste jaren dagtekent, moet het niemand bevreemden, dat er nog menig blijk van een vroegere armoedige toestand is overgebleven".
Zo was het ook in 't kerkelijke. Langzaam kwam de opbloei. De Zandvoorders begonnen er in 1851 aan te denken „om een eigen pastoor aan te schaffen", en geven de kerkelijke Overheid hiervan kennis. De Aartspriester E. S. van der Haagen ontbood daarop in Augustus 1851 kapelaan l'Ami, bij zich te Soeterwoude en deelde hem mee, dat hij van plan was te Zandvoort een pastoor aan te stellen, op de eerst plaats om in de zo nodige geestelijke hulp te voorzien, vervolgens om de kapelaan van Overveen vrij te maken voor de verzorging van het gesticht Meer en berg en ten slotte opdat de talrijke katholieke badgasten er een behoorlijke geestelijke verzorging zouden hebben. Dit laatste werd als voornaamste motief opgegeven bij de regering om consessie tot oprichting van een parochie te verkrijgen, maar tevens om een salaris voor de pastoor te verkrijgen.
Talrijke moeilijkheden waren er. Er bestonden geen fondsen voor de bouw van een kerk en pastorie. De bouwgrond zou men moeten kopen van Jhr. Bernaart, protestant en vrijmetselaar. De burgemeester, de predikant en hun aanhang waren niet bepaald enthousiast voor een nieuwe roomse nederzetting; zoals de pastoor schrijft, stelden zij alles in het werk om te beletten „dat er een nieuwe paapsche kerk en pastorie zou worden gebouwd".
De pastoor moest zich maar naar Zandvoort begeven, zich in het kerkhuis vestigen en er van maken, wat er van te maken was. Als hij zich eenmaal als pastoor gevestigd had, moest hij maar zien of er een kerk en pastorie gebouwd kon worden.
Jacobus Joannes l'Ami was in 1814 geboren en gedoopt in de statie van St. Pieters-Banden te Roelofarendsveen in de gemeente Alkemade. Hij trad in de orde der Ongeschoeide Carmelieten, die als missionarissen van Leiden (Mon Père-kerk!)de Hoge Rijndijk uit deze omgeving wel studenten kregen. Hij werd priester gewijd in Citta di Castello, een onbekend bisschopsstadje in Italië, op de 21 Mei 1842. Om onbekende redenen trad hij uit de Orde en was als kapelaan werkzaam in Amsterdam, Zierikzee en ten slotte in Purmerend.
Zijn geschriften leren hem kennen als een vurig ijveraar voor de goede zaak en voor de arme parochie Zandvoort. In gebrekkige zinnen heeft hij ons de geschiedenis van zijn eerste arbeid te Zandvoort nagelaten. Zijn geringe kennis van het Nederlands moet ongetwijfeld aan zijn opleiding in de vreemde worden toegeschreven.
Het was een groot offer voor hem om Purmerend te verlaten, waar alles wat bij een gewone parochie behoort, in orde was. In Zandvoort was alleen het noodzakelijkste aanwezig om het H. Offer op te dragen. De kapel was zeer armoedig: een orgel was er niet: de meeste van zijn mensen hadden nooit een „zingende Mis" bijgewoond, behalve op St. Agathadag. Ook waren zij zo goed als nooit in Vespers of Lof geweest.
In het kerkhuis was maar één kamer, die tevens keuken was. Daarin woonde de kerkbewaarster Jobje van der Mij, een visvrouw.
Toen de pastoor er met zijn zuster en een beetje huisraad arriveerde, vond hij de deur gesloten. Na enige tijd tevergeefs op de visvrouw gewacht te hebben, liet hij het huis open maken. Toen de kosteres 's avonds uit de stad kwam, was zij niet genegen de woning te verlaten, omdat zij er al zo lang gewoond had. Zij wilde, dat de pastoor kamers zou huren in het dorp. Eerst toen hij dreigde de hulp der politie te zullen inroepen, was zij bereid met haar zoon bij een andere zoon te gaan logeren; enige dagen later liet zij haar huisraad weghalen. Zo kwam de pastoor in het rustig bezit van zijn pastorie. Vermoedelijk zijn aan dat incident wel enige brieven voorafgegaan, maar dat vermeldt hij niet. Vanaf 8 September heeft hij „op het zolder onder de dakpannen gelosceerd tot dat door Gods bijstand en bijzondere voorbede der Onbevlekte Moedermaagd te Zandvoort een nieuwe kerk en pastorie was gebouwd".

C. H.

Geschiedenis van stad en land
ZANDVOORT (X) 17

Voor de uitwerking van zijn plannen had pastoor L'Ami zoals hij schrijft, geen andere hulp dan de Goddelijke Voorzienigheid. Door pastoor Keil van Overveen werd hem de „schatkist'' overhandigd met een inhoud van zeven en veertig gulden zeven en zestig cent, terwijl er een rekening van *f* 133.— moest worden betaald voor een niet-uitgevoerd vergrotingsplan van de bestaande kapel.
De pastoor ging er spoedig op uit om elders giften in te zamelen voor de bouw van een nieuwe kerk. Te voet trok hij naar Haarlem en reisde overal heen, zodat hij de bij naam kreeg van de „Zandvoortsche bedelaar".
Ook ging hij naar het Ministerie voor de zaken van R.C. Eeredienst: daar moest hij van de secretaris Willemse vernemen, dat de burgemeester van Zandvoort alles in het werk stelde om te beletten, dat er een nieuwe kerk gebouwd werd, en dat de adviezen van het gemeentebestuur zo in strijd waren met het belang van Zandvoort dat de Commissaris des Konings ze niet door wilde sturen naar Den Haag. De secretaris beloofde hem echter zijn volle medewerking voor een eventuele subsidie.
Wat de pastoor ook ijverde, de aangevraagde subsidies werden telkens afgewezen, omdat de parochie tot niets in staat was. Intussen bleef hij al maar bedelen, kwam dikwijls in de nacht van zijn verre tochten thuis, totdat hij een aanzienlijke som verzameld had, waarop hem door de Koning *f* 3.000.— werd toegezegd. Het bericht kwam in 't begin van October 1852. Intussen had Jhr. H. G. Barnaart hem een stuk duingrond geschonken om er op te bouwen. De Provincie gaf daarop 'n subsidie van *f*. 1500.— De pastoor had onderwijl een bedrag van *f* 9.000.— bijeengebedeld. Kerk en pastorie zouden *f* 14.870.— moeten kosten.

De aanbesteding van kerk en pastorie had ten slotte plaats aan het bureau van de Commissaris des Konings te Haarlem, de 28 December 1853. Het werk werd gegund aan de aannemer W. Stapelkamp te Haarlem voor *f* 16950. Het kerkje zoals het nog in gewijzigde vorm als verenigingsgebouw bestaat, is een van de laatste „Waterstaatskerken", die er in ons land gebouwd zijn.
Dit zijn de kerken, die onder toezicht van de Rijkswaterstaat en met rijkssubsidie tot stand zijn gekomen. Voorbeelden hiervan zijn de kerken van de Jansstraat en Groenmarkt te Haarlem.

In het kort moet nog vermeld worden de strijd, die de nieuwe pastoor te voeren had tegen de protestantse groep, die de bouw van de kerk wilden beletten. Jonkheer Barnaart, de schenker van de grond, stond hierin steeds aan zijn zijde, ook toen de predikant Swalue de bouw wilde beletten omdat het uitzicht uit zijn pastorie daardoor werd geschaad. Men moet wel bedenken, dat de naaste voorbereidingen voor de kerkbouw gemaakt zijn in de storm der Aprilbeweging. De volijverige pastoor heeft de gevolgen ervan ondervonden. De bijzonderheden uit die strijd, die hij met zijn strijdbare pen beschrijft, kunnen hier beter achterwege blijven.

Het nieuwe Godshuis van de kleine maar zienlijke parochie kwam er op een prachtig punt en het kerkje mocht er wezen. De bouw mocht geen ander obstakel ondervinden, dan dat de aannemer tijdens deze onderneming failliet ging. Toen het kruis op de kerk geplaatst werd, hief de gelukkige pastoor in al zijn eenvoud de Kruishymne aan. („Venilla regis prodeunt", „De banier des Konings komt nu te voorschijn."
Op de 6de October 1854 mocht hij de inwijding door de Deken van Haarlem beleven. Om moeilijkheden te voorkomen bracht hij het H. Sacrament in de nacht daarop in alle stilte uit de schuilkerk naar het nieuwe Godshuis over.

Enige dagen later arriveerde de klok, gegoten door de firma Petit en Fritsen te Aarle. Aangezien de eerste roomse klokken zoveel rumoer veroorzaakt hadden, besloot de pastoor het gemeentebestuur maar te overrompelen met de mededeling, dat voortaan de klok zou worden geluid voor de godsdienstoefeningen, bij aankomst van vorstelijke of hoge geestelijke personen en driemaal daags, om de katholieken te herinneren aan het Mysterie der Menswording van Gods Zoon en de Verlossing van het mensdom. Toch moest hij van het gemeentebestuur de opmerking ontvangen, dat de paarden, die langs de nieuwe weg het dorp binnenkwamen, gemakkelijk zouden schrikken. Toen de pastoor de opmerking maakte, dat de voormalige roomse klok in de oude kerk toch ook nooit ongelukken veroorzaakt had, was daarmee de kous af. De klok bleek onder de mensen meer schrik veroorzaakt te hebben dan onder de paarden!

Nog altijd was het in Zandvoort gebruikelijk om de overleden katholieken aan huis te „beaarden", daarna werd het lijk zonder priester naar het kerkhof gebracht. Ook hierin wenste de pastoor verandering te brengen. Hij liet het terrein in orde brengen zonder ruchtbaarheid aan de zaak te geven. Toen het kerkhof aan de voorgeschreven eisen voldeed, nodigde hij het gemeentebestuur uit om het nieuwe kerkhof te komen inspecteren. De inspectie verliep zonder moeilijkheden en de verlangde goedkeuring kwam de 28 October 1854: mits de pastoor zich gedroeg naar de besluiten en verorderingen door hogere macht vastgesteld of later vast te stellen". Blijkbaar was het nog een daad van moed om in kerkelijke gewaden in de open lucht te verschijnen, al was dit ook op eigen terrein. De pastoor geeft daarom de volgende eigenaardige verklaring voor zijn optreden: „Daar nu de protestantsche predikant te Zandvoort inbreuk maakt op de bestaande verordeningen, bedoeld door de Burgemeester en in het openbaar met steek en bef op het algemeen kerkhof kwam om te preken en dit getolereerd werd te Zandvoort, zoo heb ik ook de eerste gelegenheid waargenomen om de lijken in priesterlijk gewaad te begeleiden en te begraven volgens het Ritueel; met dien verstande echter, ik kwam niet op de publieke weg, maar ging met de misdienaars achter uit." C.H.

Geschiedenis van stad en land

ZANDVOORT (XI) 21

Toen in Zandvoort het bericht was doorgedrongen, dat er een pastoor was benoemd, hebben enige mannen zich 3 weken lang geoefend in de kerkelijke zang onder leiding van zekere Jacob de Wijker, (aldus genoemd, omdat hij van Wijk aan Zee was gekomen). Zij wilden hun pastoor feestelijk ontvangen. Laten wij de pastoor zelf hierover in zijn eigen gebrekkige trans een en ander laten vertellen:

„Er was een stellaadje boven de ingang van de Capel, plaats voor het zanggezelschap. Welk een ijver moeten hiertoe die goede mensen wel gehad hebben! De directeur, Jacob de Wijker kende noch lezen noch schrijven, maar kende uit het hoofd een zoogenaamde Keulsche Mis, terwijl de overige van het zanggezelschap in het bezit waren gekomen van drie Keulsche zangboekjes, welke ze ook niet konden lezen, de meesten hunner kenden echter het a.b.c. en enige lettergrepen spellen; de overige hadden nog nooit een zingende Mis bijgewoond, als op Sinte Agatha en op den dag hunner Eerste H. Communie; Vespers en Lof waren hun niet bekend.

Nu moest de pastoor verrast worden. 's Zondagsmorgens de H. Mis beginnend, hebben de zangers zich geposteerd en heffen met forsche stemmen het „K-rie'' da capo, da capo, aan, met een kracht dat het cappelletje er van daverde en dreunde en hooren en zien verging. De H. Mis geëindigd zijnde, hoe onweerstaanbaar de zang ook geweest was, betuigde ik mijn hartelijke dank voor de verrassing der zang (gebrul of gebulk) ter gelegenheid bij de eerste H. Mis door mij alhier opgedragen en ik nodigde de leden van het zanggezelschap uit den volgenden avond bij mij te komen; op dien Zondag Vespers afgekondigt om 2 uren, heb ik de psalmen gelezen en het Rozenhoedje in de Capel gebid.

De Maandag daaraanvolgende 's avonds zijn de leden gekomen...... Jacob de Wijker verklaarde mij in 't geheel niet te kunnen lezen, maar dat hij genoeg uit het hoofd konde zingen. Albert Regnier (?), een der zangers, dat hij nooit hadde school gegaan, en niet konde lezen en de overige gaven duidelijk blijk alle letters van het A. B. C. niet wel te kennen en alzoo niet konden lezen; ik beteekende hen dat het noodig was om wel te zingen, te kunnen lezen, dat het anders een onmogelijkheid was...... en ik wilde hen gaarne daarin behulpzaam zijn. Jacob de Wijker, Albert Regnier (?) en Cornelius Duivenvoorde konden daaraan niet beginnen, de eerste om zijn dienstbaarheid, de andere om zijn hooge ouderdom en de derde geen kans meer ziende het te kunnen aanleeren."

De pastoor vertelt dan, dat enige jongeren zich hadden opgegeven en dat hij hen gregoriaans leerde zingen. Hij gaf hun ook talrijke vermaningen, dat zij, die in de kerk de lof van God zongen, dit daarbuiten ook in hun gedrag moesten tonen: „„Dit werdt door een iedereen wel begrepen en onderling met malkander het vaste besluit gemaakt, wiens gedrag met het bovenstaande niet overeenkwam, wie het ook zoude mogen zijn van het (zoogenaamde) koor te verwijderen. Het heeft inderdaad nog al enige moeite gekost en geen klein geduld; bij dag uit bedelen voor een nieuwe kerk en 's avonds te huis komende eenige jongelingen zaten mij te huis op te wachten om hen, zooveel als 't in mijn vermogen was te onderwijzen om behoorlijk te lezen, de noten op de zangbalk te leeren etc etc. Dit echter was niet het ergste. Die goede jonge lieden waren, om zoo te spreken, bijna op straat opgevoed, en als zonder ouders, want in de gewoone regel die visch-vrouw is het liefst van hare kinderen ontdaan: ze worden toevertrouwd aan wien dan ook; genoeg, dat ze bewaard zijn voor vuur en water, opgroeijende, zoo ouderloos van den vroegen morgen tot den laten avond op straat in het midden van een protestant Heidendom, is het wel te begrijpen, dat er nog al wat geduld noodig was......

„Accompagnement der Kerkzang. In de Capel was geen orgel of eenig ander instrument om de zang te begeleiden, er was ook niemand onder de Catholyken alhier, die eenig begrip had van eenig muzikaal instrument. Ook onder de Protestanten schijnt geen groote lust bestaan te hebben om het gebruik van een instrument aan te leeren; er was een orgel, al voor eenige jaren in hunne kerk geplaatst, en een Amsterdammer kwam 's Zaterdagsavond na Zandvoort om Zondags te spelen. Ik had een piano, waarop ik mij trachtte te oefenen...... Het eerste instrument hetgeen in de Capel gebruik is om de toon te vinden, was een stemvork — vervolgens de piano in de kapel geplaatst etc. etc., drie oude pianoos gekogt, niet op een en dezelfde tijd, opdat zij, die begonnen waren iets te leeren, zich te huis zouden kunnen oefenen."

De pastoor zou een paar meisjes piano leren spelen, maar omdat de ouders deze kinderen niet konden missen, zou de zuster van de pastoor haar als schadevergoeding leren naaien! Deze ruil werd aangenomen en de lessen namen een aanvang. Ook in de nieuwe kerk werd onder de H. Mis Vespers en Lof piano gespeeld. Eerst in 1857 verdween deze kamermuziek voor een oud orgel, dat door de Gebr. Adema, Mr. Orgelmakers te Leeuwarden werd hernieuwd. Deze „kloppjesmuziek" was echter niet in overeenstemming met de nieuwe voorschriften van het eerste Provinciaal Consilie. De buurpastoors maakten hem erop attent, dat er voortaan alleen mannen op het koor mochten komen. De pastoor zat men hopeloze moeilijkheden. Alle jongens moesten hard werken en hadden geen avond beschikbaar Twee misdienaars Hein en Jan van der Mei kwamen drie maanden aan de pastorie in het najaar van 1868, om piano en orgel te leren. Hun ouders en twee zusters waren bereid om meer te werken, want eigenlijk konden ze niet gemist worden. Zo kreeg te parochie twee organisten.

Bij 1929 staat de volgende aantekening: „Jan van der Mey speelt nog steeds in het Lof en in de H. Mis, als de organist afwezig is. Hij is dus reeds van 1867 organist Wie zal in staat zijn daarvoor een passende beloning te geven, tenzij O.L. Heer zelf, wat wij hem van harte toewensen. In het jaar 1933 de 2de Kerstdag is hij in de vrede des Heeren overleden met vreugde in het hart.

Met het kruis in top
Vaar ik naar den hemel op.

Dat waren zijn laatste woorden."

C. H.

22.